

13. પહાડી રહેઠાણ !

એક મુસાફરની વાત

ગૌરવ જાની

“હું છું ગૌરવ જાની અને આ છે ‘લોનર’, મારી મોટરસાઈકલ અને મારી મિત્ર. અંગ્રેજીમાં ‘લોનર’નો અર્થ થાય એકલો રહેવાવાળો, પરંતુ મારી મોટર-સાઈકલ એકલી નથી. હું દરરોજ તેની સાથે જ રહું છું.”

“અમે બંને જણ મુંબઈની ગીચ અને કોલાહલવાળી શેરીઓ તથા ઊંચી-ઊંચી ઈમારતો વચ્ચેથી બહાર નીકળવાની તક

શોધતા રહીએ છીએ. અમને આપણા સુંદર દેશના વિવિધ પ્રદેશોમાં ફરવાનો શોખ છે. આજે હું તમને દુનિયાના સૌથી ઊંચાઈ પર આવેલા રસ્તાઓ પર મેં કરેલી મોટરસાઈકલ યાત્રાની એક અદ્ભુત વાર્તા સંભળાવીશ.”

મારી પૂર્વતૈયારી :

“મારી યાત્રા લગભગ બે મહિનાની હતી. એટલા દિવસ માટે સામાન લઈ જવાનો હતો. તે પણ મોટરસાઈકલ પર બાંધીને. મેં ખૂબ વિચાર્યા પછી જરૂરિયાત મુજબ સામાન એકત્ર કર્યો. રહેવા માટે તંબુ, પાથરવા માટે પ્લાસ્ટિકની શેતરંજી, સૂવાનો બિસ્તરો, ગરમ કપડાં અને લાંબા સમય સુધી ખરાબ ન થાય એવી ખાવાની વસ્તુઓ. આ સિવાય કેમેરો અને પેટ્રોલ ભરવા માટે વધારાના કેન પણ લીધા. હું મુંબઈથી નીકળ્યો. મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત અને રાજસ્થાનનાં નાનાં-મોટાં શહેરોમાંથી પસાર થઈને દિલ્લી પહોંચ્યો.”

“મુંબઈથી દિલ્લી સુધી 1400 કિલોમીટર જેટલું અંતર કાપતાં ત્રણ દિવસ લાગ્યા. મને આશા હતી કે દિલ્લીમાં કંઈક નવું જોવા મળશે. પરંતુ દિલ્લી પણ મુંબઈ જેવું જ હતું. આવાં એક જ પ્રકારનાં શહેરો જોઈને હવે હું થાકી ગયો હતો. એક જ પ્રકારનાં ઘર - સિમેન્ટ, ઈંટો, કાચ અને સ્ટીલથી બનેલાં. હવે હું મારી મુસાફરી આગળ વધારવા તરફ જઈ રહ્યો હતો.”

“આવનારા દિવસો વિશે વિચારી હું ખૂબ જ ઉત્સુક હતો. મારા મનમાં કલ્પના હતી કે મને પણ લાકડાંમાંથી બનેલાં ઘર, ઢાળવાળી છત અને બરફથી ઢંકાયેલાં ઘર જોવા મળે. જેવું મેં પુસ્તકમાં વાંચેલું બસ એવાં જ.”

“દિલ્લીથી ખૂટતો સામાન ભરી હું આગળ વધ્યો. સતત બે દિવસની મુસાફરી બાદ મનાલી પહોંચ્યો. ત્યાંના પહાડી પ્રદેશની શુદ્ધ હવાથી મારો થાક ઊતરી ગયો. સાચું કહું તો મારી ખરી મુસાફરી હવે જ શરૂ થવાની હતી. જમ્મુ-કશ્મીર રાજ્યના કેટલાય મુશ્કેલ માર્ગો પરથી પસાર થઈને અમારે લદ્દાખમાં છેક લેહ સુધી જવાનું હતું.”

શોધી કાઢો :

- નકશામાં જોઈને કહો કે મુંબઈથી કશ્મીર સુધી મુસાફરી કરતાં ક્યાં રાજ્યોમાંથી પસાર થવાય છે ?
- ગૌરવ જાની જ્યારે મુંબઈથી દિલ્લી ગયા ત્યારે ઘણાંબધાં રાજ્યોમાંથી પસાર થયા. આ બધાં રાજ્યોના પાટનગર (રાજધાની)નાં નામ શોધો. તેના રસ્તામાં શું કોઈ મોટું નગર કે શહેર હતું ?
- મનાલી એક મેદાનપ્રદેશ છે કે પહાડી વિસ્તાર ? તે ક્યાં રાજ્યમાં આવેલું છે ?

ગૌરવ જાની

કરતી. એટલે કે એ બહાર જ ઊભી રહેતી. સવારમાં તાજગી ભરેલી ઠંડી હવાની સાથે આવતાં પક્ષીઓનાં અવાજ સાંભળી મારી આંખ ઊઘડતી અને હું સૂર્યોદય જોતો.”

મારું નવું ઘર :

“હું અને મારી ‘લોનર’ દરરોજ આગળ વધતા હતા. મારે ફક્ત પેટ ભરીને જમવાનું જોઈતું અને રાત્રે ઠંડીથી બચવા માટે તંબુ. મારા નાનકડા નાયલોનના તંબુમાં એટલી જ જગ્યા હતી કે હું અંદર સૂઈ શકું. મારી મોટરસાઈકલ રાત્રિના સમયે તંબુની રખેવાળી

કહો :

- તમે ક્યારેય તંબુમાં રહ્યા છો ? ક્યાં ? તે કેવો હતો ?
- કલ્પના કરો. તમારે નાના તંબુમાં બે દિવસ એકલા રહેવાનું હોય અને સાથે માત્ર દસ જ વસ્તુઓ લઈ જઈ શકાય. તેવી દસ વસ્તુઓની યાદી બનાવો.
- તમે કેટલા પ્રકારનાં જુદાં-જુદાં ઘર જોયાં છે ? તમારા મિત્રને તે વિશે કહો. ચિત્ર પણ દોરો.

ગૌરવ જાની

ઠંડું રણ :

છેવટે હું અને ‘લોનર’ લેહ પહોંચ્યા. પહેલી જ વખત મેં ઊંચો, સૂકો અને સપાટ વિસ્તાર જેને ઠંડું રણ કહેવાય છે તે જોયું. લદ્દાખમાં ખૂબ જ ઓછો વરસાદ પડે છે. અહીં ઊંચા બરફથી છવાયેલા પર્વતો અને ઠંડાં, સપાટ મેદાનો છે.

લેહમાં મેં મારી જાતને સુંદર સફેદ ઘરોવાળી ગલીઓમાં જોઈ. હું વાહન ધીમું ચલાવતો હતો. મેં જોયું કે નાનાં બાળકોનું જૂથ મારી પાછળ આવતું હતું. તેઓ ‘જુલે, જુલે’ બોલતાં હતાં, જેનો મતલબ ‘સુસ્વાગતમ્, સુસ્વાગતમ્’ થાય છે. તેઓ મારી લોનરને જોઈ આશ્ચર્યચકિત હતાં. દરેક બાળક મને તેમના ઘરે લઈ જવા માંગતું હતું.

તાશીના ઘરે

તાશી મને ખેંચીને તેના ઘરે લઈ ગયો. તેનું ઘર બે માળનું હતું. ઘર પથ્થરોનું બનેલું હતું. જે એકની ઉપર એક મૂકેલા હતા. દીવાલો ગારો અને ચૂનાના જાડાં સ્તરથી લીપેલી હતી. ઘર અંદરથી તબેલા જેવું લાગતું હતું, જેમાં ખૂબ જ ઘાસનો સંગ્રહ કરેલો હતો.

શિક્ષક માટે : બધાં રણ ગરમ અને રેતાળ હોતાં નથી, તેની બાળકો સાથે ચર્ચા કરો. પ્રકરણમાં બતાવેલાં દરેક રાજ્યો બાળકોને નકશામાં શોધવા પ્રોત્સાહિત કરો.

અમે લાકડાંના દાદર પરથી પહેલા માળે પહોંચ્યા. “આ તે જગ્યા જ્યાં અમે રહીએ છીએ.” તાશીએ સમજાવ્યું. “સૌથી નીચેનો માળ અમારાં પશુઓ માટે અને જરૂરી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવા માટે છે.

ગૌરવ જાની

જ્યારે કોઈ વખત ખૂબ જ ઠંડી પડે છે ત્યારે અમે પણ નીચેના માળે જતા રહીએ છીએ.” મેં નોંધ્યું કે નીચેના માળે બારીઓ ન હતી. છાપરાંને મજબૂત બનાવવા જાડાં વૃક્ષોનાં થડ ઉપયોગમાં લેવાયાં હતાં.

પછી તાશી મને તેના ઘરનાં છાપરે લઈ ગયો. શું નજારો હતો! હું આજુબાજુ બધે એકસરખાં સપાટ

છાપરાં જોઈ શકતો હતો. કેટલાંક પર લાલ મરચાં સુકાતાં હતાં, તો કેટલાંક પર નારંગી, કોળાં અને સોનેરી પીળી મકાઈ સૂકવ્યાં હતાં. તો વળી, કેટલાંક પર ડાંગરનાં ડૂંડાં અને કેટલાંક પર છાણાં સૂકવવામાં આવ્યાં હતાં.

“આ અમારા ઘરનો સૌથી મહત્વનો ભાગ છે.” તાશીએ કહ્યું. “ઉનાળા દરમિયાન અમે ઘણાં ફળો અને શાકભાજી સૂકવીએ છીએ. અમે શિયાળા માટે તે સંગ્રહ કરીએ છીએ. તે સમયે અમને તાજાં ફળો અને શાકભાજી મળતાં નથી.”

હું ત્યાં તાશી જોડે ઊભો રહ્યો ત્યારે મેં જોયું કે કેવી રીતે ઘરનો દરેક ભાગ તેમની જરૂરિયાત પ્રમાણે બનાવવામાં આવ્યો હતો. હું સમજી શકતો હતો કે કેવી રીતે લાકડાંનું તળિયું, જાડી દીવાલો અને લાકડાંની છત તેઓને ઠંડીથી રક્ષણ આપી શકે છે.

લખો :

- શિયાળામાં તાશી અને તેના પરિવારજનો નીચેના માળે રહે છે. તેઓ શા માટે આવું કરે છે ?
- તમારા ઘરનું છાપરું કેવું છે ? છાપરું ક્યાં કામો માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે ?

પહાડી રહેઠાણ !

દુનિયાની ઊંચાઈએ રહેઠાણ

હવે ખૂબ જ ઊંચાઈએ ચઢવાનો સમય હતો. લોનર માટે મુશ્કેલ સમય હતો, કારણ કે રસ્તાઓ વાંકાચૂંકા, સાંકડા અને પથરાળ હતા. ઘણી જગ્યાએ તો બિલકુલ રસ્તા જ ન હતા.

હું ‘ચાંગથાંગ’નાં પથરાળ મેદાનોમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. આ જગ્યા આશરે દરિયાની સપાટીથી 5000 મીટર ઊંચાઈએ હતી. તે એટલી ઊંચી હતી કે ત્યાં શ્વાસ લેવો પણ મુશ્કેલ હતો. મને માથું દુખતું હતું અને નબળાઈ લાગતી હતી. પછી મને તે હવામાં શ્વાસ લેવાની ધીમે-ધીમે આદત થઈ. ઘણા દિવસો અમે એ વિસ્તારમાં ફરતા રહ્યા જ્યાં એક પણ માણસ નજરે પડતો ન હતો. પેટ્રોલ પંપ કે મિકેનિક પણ ન હતા. ફક્ત ભૂરા રંગનું ચોખ્ખું આકાશ અને આજુબાજુ ઘણાં સુંદર તળાવો હતાં.

ઘણાં દિવસો અને રાત્રિઓ પસાર થયા. લોનરે અને મેં આગળ જવાનું ચાલું રાખ્યું. અચાનક એક દિવસ સવારે મેં મારી સામે સપાટ લીલાં ઘાસથી છવાયેલી જમીન જોઈ. ઘણાં ઘેટાં અને બકરાં ત્યાં ચરતાં હતાં. થોડે દૂર મેં કેટલાંક તંબુ જોયાં. મને નવાઈ લાગી કે ત્યાં કોણ રહે છે ! અને તેઓ આટલા દૂરના સ્થળે શું કરી રહ્યા છે ?

શોધી કાઢો :

- તમે જ્યાં રહો છો તે જગ્યા દરિયાની સપાટીથી કેટલી ઊંચાઈએ છે ?
- ગૌરવ જાનીએ શા માટે કહ્યું, “આ જગ્યા એટલી ઊંચાઈ પર છે કે સામાન્ય રીતે ત્યાં શ્વાસ લેવો મુશ્કેલ છે.”
- તમે ક્યારેય પર્વતીય પ્રદેશમાં ગયાં છો ? ક્યાં ?
- તે દરિયાની સપાટીથી કેટલી ઊંચાઈ પર હતો ? તમને ત્યાં શ્વાસ લેવામાં કોઈ તકલીફ થઈ હતી ?
- તમે ગયાં હો તે જગ્યાઓમાંથી સૌથી વધુ ઊંચાઈએ કઈ જગ્યા હતી ?

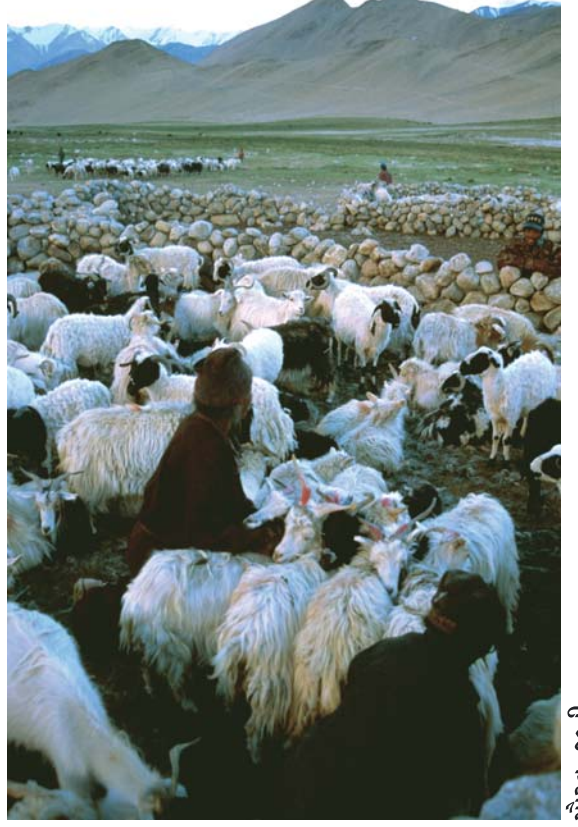

ચાંગપા

ત્યાં હું નામગ્યાલને મળ્યો અને મને ‘ચાંગપા’ વિશે જાણવા મળ્યું કે તે પર્વતોમાં રહેતી જાતિ છે. ‘ચાંગપા’ જાતિમાં લગભગ 5000 લોકો જ છે. ચાંગપા જાતિના લોકો હંમેશાં તેમનાં ઘેટાં અને બકરાં સાથે ફરતાં જ રહે છે.

તેમનાં દ્વારા જ તેઓને દૂધ, માંસ, તંબુ બનાવવા ચામડું તેમજ સ્વેટર અને કોટ બનાવવા ઊન મળે છે. તેઓનાં ઘેટાં અને બકરીઓ જ તેમનો ખજાનો છે. જે કોઈ કુટુંબ પાસે વધારે પશુઓ હોય, તે કુટુંબ વધારે ધનવાન અને મહત્વનું ગણાય છે. આ ખાસ બકરીઓમાંથી જ તેમને દુનિયાનું પ્રસિદ્ધ પશ્મીના ઊન મળે છે. ચાંગપા તેમની બકરીઓને ખૂબ જ ઊંચી અને ઠંડી જગ્યાએ ચરાવવા લઈ જાય છે. જગ્યા જેટલી ઊંચી અને ઠંડી હોય એટલા જ પ્રમાણમાં આ બકરીઓના વાળ વધુ લાંબા અને સુંવાળા હોય. આ કારણે ચાંગપા આટલી મુશ્કેલીઓ સહન કરીને પણ વધારે ઊંચાઈવાળા પ્રદેશમાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. આ જ તેમનું જીવન અને જીવનશૈલી છે.

ગૌરવ જાની

હું મારી મોટરસાઈકલ પર મારી ખૂબ જ ઓછી વસ્તુઓ લઈ જતો હતો. પરંતુ ચાંગપા તેમની બધી વસ્તુઓ તેમના ઘોડા અને યાક પર જ લઈ જાય છે. તેમને બધું સમેટતાં ફક્ત અઢી કલાક લાગે અને આગળ ચાલવા લાગે. થોડા જ સમયમાં તેઓ જગ્યા પસંદ કરી તંબુ બાંધી, તેમની વસ્તુઓ ગોઠવી દે અને તેમનું ઘર તૈયાર થઈ જાય.

નામગ્યાલે મને મોટા શંકુ આકારના તંબુમાં લઈ જઈ કહ્યું, “અમારા ઘરમાં તમારું સ્વાગત છે.” તેઓ તેમના તંબુને ‘રેબો’ કહે છે. યાકના વાળને સાથે વણીને પટ્ટીઓ તૈયાર કરે છે. તે ખૂબ મજબૂત અને ગરમ હોય છે, જે તેઓને ઠંડી હવાથી રક્ષણ આપે છે. મેં જોયું તે પટ્ટીઓ મજબૂતાઈથી નવ લાકડીઓ સાથે બાંધેલી હતી. જમીનમાં બે ફૂટ ઊંડી ખોદવામાં આવી. પછી તંબુ જમીનથી થોડી ઉપર તેની આજુબાજુ બાંધવામાં આવ્યો હતો.

શિક્ષક માટે : ચાંગપાની ભાષામાં ‘ચાંગથાંગ’નો અર્થ એવી જગ્યા જ્યાં ખૂબ જ ઓછાં લોકો રહે છે. શું બાળકો દ્વારા આવા શબ્દો જુદી ભાષામાં બોલાય છે ? જેમ તમે પર્વતો પર ઊંચાઈએ જાવ, હવામાં ઓક્સિજનનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે અને એ સમયે લોકોએ ઓક્સિજનનો સિલિન્ડર સાથે લઈ જવો પડે છે. બાળકો ‘ઓક્સિજન’નો સંદર્ભ સમજે તે અપેક્ષિત નથી. પરંતુ બાળકોને થોડો ખ્યાલ હોય છે કે ઊંચાઈ પર શ્વાસ લેવામાં તકલીફ પડે છે. આ ચર્ચા તેઓને આવી પરિસ્થિતિમાં રહેતા લોકો પ્રત્યે સંવેદનશીલ બનાવશે. આના દ્વારા તેઓ લોકોને જીવન જીવવામાં પડતી ઘણાંબધાં પ્રકારની મુશ્કેલીઓ પણ સમજશે.

વિશ્વવિખ્યાત પશ્મીના

એવું મનાય છે કે પશ્મીના શાલ છ સ્વેટર જેટલી ગરમી પૂરી પાડે છે ! તે ખૂબ જ પાતળી પરંતુ ગરમ હોય છે. જે

બકરામાંથી એકદમ સુંવાળું પશ્મીના ઊન ભેગું કરવામાં આવે છે, તે ખૂબ જ ઊંચે 5000 મીટર પર જોવા મળે છે.

શિયાળામાં અહીં તાપમાન 0° થી (-40°) સે કરતાં નીચું જતું રહે છે. બકરીના શરીર પર ગરમ વાળનું થર

હોય છે, જે તેને ખૂબ જ ઠંડી સામે રક્ષણ આપે છે. બકરીઓ ઉનાળામાં

તેમના થોડા વાળ ખેરવી નાખે છે. આ વાળ એટલા બારીક હોય છે કે તેવા છ વાળ ભેગા કરતાં તમારો એક વાળ થાય.

બારીક વાળ મશીનમાં વણી શકાતા નથી અને તેથી કશ્મીરના વણાટકામ કરનારા આ શાલ હાથથી વણે છે. આ લાંબી અને મુશ્કેલ રીત છે. લગભગ 250 કલાકના વણાટ બાદ એક સાદી પશ્મીના શાલ તૈયાર થાય છે. અનુમાન કરો ભરતગૂંથણ સાથેની એક શાલ બનાવતાં કેટલો સમય લાગે ?

જેવો અમે તંબુમાં પગ મૂક્યો, મને સમજાયું કે હું તંબુમાં સીધો ઊભો રહી શકતો હતો. તે મારા તંબુ જેવો નથી. મેં તે પણ જોયું કે ‘રેબો’ મારા મુંબઈના ફ્લેટના રૂમ જેટલો મોટો છે! તે વચ્ચેથી બે લાકડાંના સ્તંભ દ્વારા ઊંચો રાખવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં ચૂલાના ધુમાડાને જવા માટે પણ જગ્યા રાખવામાં આવી હતી. નામગ્યાલે કહ્યું કે આ તંબુની બનાવટ હજારો વર્ષો કરતાં વધારે જૂની છે. તંબુ ચાંગપાને ખૂબ જ ઠંડીથી રક્ષણ આપે છે.

ગૌરવ જાની

રેબો

ઠંડી પણ કેવી ? શિયાળામાં તાપમાન શૂન્ય કરતાં ઘણું નીચું જાય છે. હવા 70 કિમી/કલાકની ઝડપે ફુંકાય છે. અનુમાન કરો – જો તમે આ ઝડપથી જતી બસમાં હોય તો, તમે તમારા ઘરેથી એક કલાકમાં કેટલે દૂર પહોંચી જશો ?

‘રેબો’ નજીક ઘેટાં અને બકરાંને રાખવાની જગ્યા હોય છે. ચાંગપા તેને ‘લેખા’ કહે છે.

શિક્ષક માટે : જુદી-જુદી જગ્યાઓએ જુદા-જુદા પ્રકારનાં ઘર હોય છે. તેના વિશે બાળકો સાથે ચર્ચા કરી શકાય છે. સરખા વિસ્તારમાં પણ જુદા પ્રકારનાં ઘર હોય છે. તેનાં કારણોમાં આબોહવા, આર્થિક સ્થિતિ અને સ્થાનિક કાચા માલની પ્રાપ્તિનો (પથ્થર, ગારો, લાકડું) સમાવેશ થાય છે.

‘લેખા’ની દીવાલો પથ્થરની બનેલી હોય છે. દરેક પરિવાર તેમના પોતાનાં પ્રાણી પર ખાસ પ્રકારનું ચિહ્ન બનાવે છે. સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓ પ્રાણીઓ ગણે છે અને તેમને ‘લેખા’ની બહાર લઈ જાય છે.

- ચાંગપા માટે તેમનાં પ્રાણીઓ તેમનાં જીવનનો મહત્વનો ભાગ છે. શું કોઈ પ્રાણી તમારા જીવનનો ભાગ છે ? ઉદાહરણ તરીકે, પાલતુ પ્રાણી તરીકે અથવા ખેતીકામમાં મદદ માટે.
- જુદાં-જુદાં પ્રાણીઓ તમારા જીવન સાથે કેવી રીતે સંકળાયેલા છે ? પાંચ ઉદાહરણ આપો.
- શું ઘેટાં અને બકરાંને તેમની પોતાની રૂંવાટીની જરૂર પડે છે ? ચર્ચા કરો.

શોધી કાઢો :

- તમે વાંચ્યું કે ચાંગથાંગમાં તાપમાન 0° સે કરતાં પણ નીચું જતું રહે છે. ટીવીમાં આવતાં સમાચારમાં ભારતનાં શહેરો અથવા બહારના દેશો જ્યાં તાપમાન 0° સે કરતાં નીચું જતું હોય તે શોધો. તમે કયા મહિનામાં આ જોવાની ઈચ્છા રાખો છો ?

શ્રીનગર તરફ

મેં થોડા દિવસો ચાંગપા જાતિના લોકો સાથે વિતાવ્યા, પરંતુ દુર્ભાગ્યે હવે મારે આગળ જવાનો સમય આવી ગયો હતો. મારી પાછા ફરવાની સફર મને દુનિયાના આ ખાસ પ્રકારના ભાગથી દૂર શહેરો તરફ લઈ જશે જે તદ્દન જુદી જ દુનિયા જેવું લાગે છે. આ વખતે મેં લેહથી જુદો રસ્તો લીધો. હું શ્રીનગર તરફ કારગીલ પર થઈને જતો હતો. મેં બીજી ઘણી અદ્ભુત ઈમારતો અને જુદાં-જુદાં ઘર જોયાં.

હું શ્રીનગરમાં થોડા દિવસ રહ્યો. હું ત્યાંના ઘર જોઈ આશ્ચર્યચકિત હતો. તેમણે મારું દિલ જીતી લીધું! કેટલાંક ઘર પર્વતો પર હતાં, તો કેટલાંક પાણી પર. મેં તેનાં ઘણાં ફોટા લીધાં. મારું ફોટો આલબમ જુઓ (પાના નં. 128).

શિક્ષક માટે : આ ઉંમરનાં બાળકો તાપમાન સંદર્ભ સમજે તે આવકાર્ય નથી. પરંતુ સમાચારપત્રોના અહેવાલ અને 0° સે ને તેમના ગરમ અથવા ઠંડાના અનુભવો સાથે જોડી તેમનું અનુબંધ સાધવામાં મદદ કરશે. આનાથી કેટલાંક નવાં શહેરો કે જેમાં તાપમાન 0° સે કરતાં નીચું જાય છે તેના વિશે જાણવાની તક મળશે.

શ્રીનગરનાં ઘર – મારું ફોટો આલબમ

વિનોદ રૈના

જે મુસાફરો શ્રીનગર આવે છે તેઓ હાઉસબોટમાં રહેવું પસંદ કરે છે. હાઉસબોટ 80 ફૂટ લાંબી અને લગભગ 8 થી 9 ફૂટ પહોળી હોય છે.

અફઝલ ઘાડી

શ્રીનગરમાં ઘણાં પરિવારો 'ડોંગા'માં રહે છે. આવી બોટ દાલ સરોવર અને ઝેલમ નદીમાં જોઈ શકાય છે. ડોંગાની અંદર જુદા-જુદા ઓરડાવાળું ઘર હોય છે.

અફઝલ ઘાડી

હાઉસબોટની છત પર અને કેટલાંક મોટાં ઘર પર લાકડાંની સુંદર કોતરણી કરેલી હોય છે. આ ભાતને 'ખતમબંડ' (જે જિગસો કોયડા જેવી ભાત હોય છે) કહેવામાં આવે છે.

અફઝલ ઘાડી

કશ્મીરનાં ગામડાંઓમાં કાપેલા પથ્થરો એકબીજા પર ગોઠવી તેના પર કાદવ લગાવી ઘર બનાવવામાં આવે છે, જેમાં લાકડું પણ વપરાય છે. ઘરનાં છાપરાં ઢાળવાળાં હોય છે.

અફઝલ ઘાડી

થોડાં જૂનાં ઘરમાં ખાસ પ્રકારની બારીઓ હોય છે, જે દીવાલોની બહાર નીકળે છે. તેને 'ડબ' કહેવાય છે. તેમાં લાકડા પર સુંદર ભાત હોય છે. ત્યાં બેસીને મજા માણવી અદ્ભુત છે.

અફઝલ ઘાડી

અહીં જૂનાં ઘર પથ્થર, ઈંટો અને લાકડાંનાં બનેલાં હતાં. દરવાજા અને બારીઓમાં સુંદર મહેરાબ હતા.

જ્યારે મેં મુસાફરી ચાલુ કરી, મેં અનુમાન નહોતું કર્યું કે કોઈ એક રાજ્યમાં જ મને આટલા અલગ પ્રકારનાં ઘર અને અલગ રહેણીકરણી જોવા મળશે. મને લેહમાં પર્વતો પર રહેવાનો અને શ્રીનગરમાં પાણી પર રહેવાનો અદ્ભુત અનુભવ થયો. મેં જોયું કે કેવી રીતે બંને પ્રકારનાં ઘર તેના વિસ્તારની આબોહવાને અનુરૂપ બનાવવામાં આવ્યાં હતાં.

વિનોદ રૈના

દાલ સરોવરમાં મુસાફરો શિકારાનો આનંદ માણે છે.

પરત મુસાફરી

હવે પરત જવાનો સમય હતો. જમ્મુમાં મેં જેવાં ઘર મુંબઈમાં જોયાં હતાં તેવાં ઘર જોયાં. સિમેન્ટ, ઈંટો, સ્ટીલ અને કાચનાં જ. આ ઘર ખૂબ જ મજબૂત હતાં. પરંતુ તે ઘર જેવા લેહ અને શ્રીનગરમાં મેં જોયાં, તેવાં ખાસ ન હતાં.

એક લાંબી મુસાફરી પછી હું અને લોનર મુંબઈ પહોંચવા આવ્યા હતા. હું ભારે હૃદયે પરત આવ્યો. મને એ પણ અનુભવ થયો કે મારી મોટરસાઈકલને પણ પાછું આવવું ન હતું. હું કેમેરામાં થોડી યાદો લઈને આવ્યો હતો અને ખરેખર, આ અંત ન હતો! હવે પછી જ્યારે લોનર અને હું શહેરથી કંટાળીશું, ત્યારે ફરી નવી મુસાફરીનું આયોજન કરીશું.

અફઝાલ ઘાઝી

શું તમે કહી શકો છો આ ચિત્રમાં શું બતાવાયું છે ? કશ્મીરની દરેક ગલીઓમાં બેકરી હોય છે. કશ્મીરનાં લોકો તેમનાં ઘરે રોટલી બનાવતા નથી, તેઓ આવી બેકરીમાંથી ખરીદે છે.

કહો :

- જમ્મુ અને કશ્મીરમાં અમુક ભાગોમાં ઘર આબોહવાને અનુરૂપ અને ત્યાંનાં લોકોની જરૂરિયાત મુજબ બનાવેલાં હતાં.

પહાડી રહેઠાણ !

- તમે રહો છો ત્યાં જુદા-જુદા પ્રકારનાં ઘર છે ? જો હા, તો તેનાં કારણો વિશે વિચારો.
- તમારા પોતાના ઘર વિશે વિચારો. તેમાં કંઈ ખાસ છે ? જેમકે, ખૂબ જ વરસાદ વખતે ઢાળવાળાં છાપરાં અથવા પરસાળ જ્યાં તમે ખૂબ જ ગરમી હોય, તો સૂઈ શકો કે જ્યાં સૂર્યના તાપમાં વસ્તુઓ સૂકવવા મૂકી શકાય ? ચિત્ર બનાવો.
- તમારું ઘર બનાવવા કંઈ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે ? શું તે કાદવ, ઈંટ, પથ્થર, લાકડું કે સિમેન્ટ છે ?

અનિતા રામપાલ

ચર્ચા કરો અને લખો :

- આ ચિત્ર જુઓ. તમે ચિત્રમાં કોઈ ઘર જોઈ શકો છો ? આ ઘર પથ્થરો અને ગારાથી બનેલાં છે. અહીં શિયાળામાં કોઈ રહેતું નથી. ઉનાળામાં બાકરવાલ લોકો તેમનાં ઘેટાંને ઊંચી જગ્યાએ ચરાવા લાવે ત્યારે અહીં રહે છે.
- તમે ચાંગપા અને બાકરવાલ લોકોની રહેણીકરણીમાં કોઈ સમાનતા અને તફાવતનું અનુમાન કરી શકો છો ?

આપણે શું શીખ્યાં

તમે જમ્મુ અને કશ્મીરનાં જુદાં-જુદાં પ્રકારનાં રહેઠાણો જેવાં કે - કેટલાંક ઊંચાં પર્વતો પર, કેટલાંક પાણી પર, કેટલાંક લાકડાં અને પથ્થરમાં સુંદર ભાત સાથે અને કેટલાંક હરતાં-ફરતાં ઘર કે જે પેક કરી બીજી જગ્યાએ લઈ જઈ શકાય, તે બધાં વિશે વાંચ્યું.

- આ રહેઠાણો ત્યાં રહેતાં લોકોની જરૂરિયાત મુજબ છે તે સમજાવો.
- તમારા ઘર કરતાં તે કેવી રીતે અલગ છે ?

